

ЗГАДУЮЧИ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ПОНОМАРЕВА

Календар невблаганно нагадує нам, що 14 жовтня 2021-го спливає рік, відколи з нами немає **Олександра Даниловича ПОНОМАРЕВА**. Доктора філологічних наук, професора катедри мови та стилістики Інституту журналістики, заслуженого професора Київського національного університету імени Тараса Шевченка. Усіма знаного й шанованого мовознавця, педагога, публіциста, Патріота України. Людини, яка без перебільшення стала легендою ще за життя. Дорогого колеги, вчителя, друга, батька й дідуся...

До цієї сумної дати пропонуємо вашій увазі вибрані фрагменти майбутньої книги спогадів про Олександра Даниловича, проілюстровані світлинами з відкритих джерел та наданими авторами споминів.

Видання меморіального збірника готується до публікації найближчим часом. Це спільний проєкт Навчально-наукового інституту журналістики і родини професора Пономарева.

Максим СТІХА, доктор фізико-математичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту фізики напівпровідників НАН України, перший віцепрезидент АН вищої школи України, письменник, перекладач:

Ще за життя він став людиною-легендою, хоч його біографія багато в чому була типовою біографією українського інтелігента, якому випало жити в складному, часто трагічному ХХ столітті. Нетиповим було хіба що місце народження – майбутній учений народився (як і ще один відомий українець з походження Антон Чехов) у «далекосхідному» українському місті Таганрозі, яке входило колись до Катеринославської губернії, але внаслідок територіальних розмежувань радянського часу опинилося в Росії.

Про своє дитинство над Азовським морем Олександр Данилович сам розповів мені невдовзі по нашому знайомстві, яке відбулося завдяки унікальному

перекладачеві-поліглотові, учневі Миколи Зерова й колишньому в'язневі ГУЛАГу Григорієві Кочуру. Двох визначних філологівєднала спільна любов до української мови та спільне зацікавлення елліністикою...

...Найважливіші наукові праці Олександра Пономарева, де він був автором чи співавтором, – це фундаментальний

«Етимологічний словник української мови» в 7-ми томах; книжки «Про лексичні й фразеологічні паралелізми в новогрецькій та українській мовах» (1965); «Коментарі. Словник імен та назв до перекладу “Іліяди” Гомера» (1973); «Норми

літературної мови в засобах масової інформації» (1983); «Словник античної міфології» (1985, 2-ге вид. 1989); «Словник античної мітології» (2006); «Стилістика сучасної української мови» (1992, 2-ге вид. 1993, 3-тє вид. 2000); «Сучасна українська мова : підручник» (1997, 2001, 2005); «Фонеми *г* та *ґ*. Словник і коментар» (1997); «Культура слова. Мовностилістичні поради» (1999, 2001); «Лексика грецького походження в українській мові» (2005); «Сучасна українська мова: Підручник» (1997, 2001, 2005); «Новогрецько-український словник» (2005) та ще багато інших. Декілька з цих книжок я маю в хатній бібліотеці з підписами автора – і цим пишаюся...

...Його наукові праці ще довго лишатимуться еталонними. Його публіцистичні виступи ще довго не втрачатимуть свого значення. Його переклади завжди будуть прикладами мовної елегантності й вишуканости. А чинний український правопис, який по праву можемо називати правописом Пономарева-Ажнюка (за аналогією до того, як «харківський» правопис насправді був правописом не наркома Скрипника, а мовознавця Синявського та його колег) залишатиметься монументальним пам'ятником, можливо, найяскравішому українському філологові наших днів.

Директор Інституту журналістики професор Володимир Різун і професор Олександр Пономарів після урочистого засідання Вченої ради інституту з нагоди завершення викладацької діяльності проф. Пономарева. 17 вересня 2019 року

Наталія ШУМАРОВА, доктор філологічних наук, професор, завідувач катедри мови та стилістики Навчально-наукового інституту журналістики КНУ імени Тараса Шевченка:

...До своєї alma mater Олександр Данилович повернувся в 1979 році і пропрацював на кафедрі мови та стилістики до початку 2019–2020 навчального року. ...З його педагогічних звершень необхідно відзначити посібник зі стилістики української мови і «Мовностилістичні поради», які я вперто називала на лекціях «Мовностилістичними етюдами» і пояснювала для себе цю обмовку стильовою довершеністю невеликих текстів-порад щодо того, як правильно

вживати те чи інше слово – така собі «наукова пастель». Пізніше цей poradnik було доповнено, доопрацьовано – і в результаті маємо книгу порад для широкого кола читачів – «Українське слово для всіх і для кожного» (Київ, 2013). І ще одним результатом педагогічної майстерности Олександра Даниловича можна

У президії міжнародної конференції «Мова. Суспільство. Журналістика». Справа наліво: проф. Олександр Пономарів, проф. Наталія Шумарова, доц. Дмитро Данильчук. 6 квітня 2017 року. Фото Н. Петрущенкової

вважати ставлення студентів до нього, яке вони кілька років тому висловили в інтернеті, оцінюючи роботу викладачів різних вишів України, – шанобливе, поштиве, з висловленням захоплення його ерудицією і пам'яттю... А один студент написав дуже коротко, просто і зрозуміло: «Класний дід».

Олександр Данилович провадив значну громадську роботу, багато уваги приділяв діяльності в товаристві «Просвіта», довгий час був головним редактором газети «Київський університет». Охоче розповідав про колектив газети, якісь кумедні історії, що траплялися під час підготовки чергового номера. Видно було, що йому подобається ця справа і він залюбки ходить у Червоний корпус.

За свою науково-педагогічну і громадську діяльність Олександр Данилович отримав багато нагород, але ніколи цим не хизувався, навіть не згадував про них.

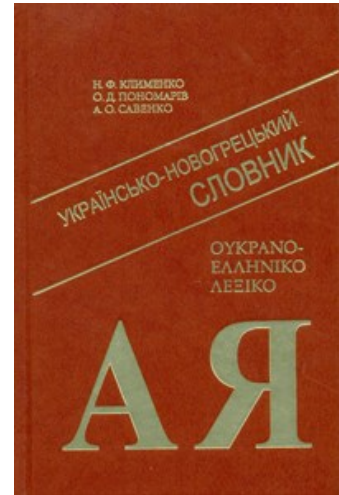
Я шанувала його не лише за знання, а й за інтерпретацію цих знань та «олюднювання» їх. Він часто, розповідаючи про якесь явище, пов'язував його з людиною, котра про це явище писала чи розповідала, і все ставало зрозумілим та запам'ятовувалося надовго. Він умів просто про все розказати, я була на його лекціях не один раз.

...А ще – він був красивим і дуже тепло всміхався.

Андрій САВЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент катедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики Інституту філології КНУ імени Тараса Шевченка, директор Центру елліністичних студій та грецької культури імени Андрія Білецького:

В історії української науки професор Олександр Пономарів назавжди залишиться одним з фундаторів української неоелліністики. Вони разом з колишньою одногрупницею, сподвижницею в науці та подругою в житті, професоркою Ніною Клименко зуміли запровадити програму дослідження та викладання новогрецької як першої іноземної мови в українських вишах, підготували нову генерацію неоелліністів. Програма досліджень складалася з таких пунктів: 1) упорядкування та актуалізація доробку елліністів попередньої генерації (проф. А.О. Білецький та доц. Т.М. Чернишова); 2) контрастивні дослідження новогрецької та української мов та лінгвокультур, зокрема, підготовка порівняльної граматики; 3) укладання двомовних словників; 4) укладання перекладних антологій та підготовка нових перекладів. Олександр Данилович доклав свою руку до всього...

...На мій погляд, Олександра Даниловича вабила у слові потенційна відкритість значення, яку треба було схопити точним інструментарієм лінгвістики, однак неможливо було упокорити, адже мова самим своїм розвитком та узусом вимагає переглядати і корегувати норму. Пошук золотої середини, ухиляння від спокус коротших шляхів і одночасне розуміння того, що змагання за мовну норму не є простою грою інтелекту, стали рисами образу Олександра Пономарева, непохитного оборонця української мови. Певну лепту до цього безперечно додала і грецька мова, а саме її здатність знаходити власний шлях в різноманітті змін, змінюючись докорінно, зберігати щось своє, невід'ємно грецьке...

...Однак непоступливості не лишалося й сліду, коли справа доходила до перекладу. Тут Олександр Данилович поставав людиною, схильною до нескінченних діалогів, варіацій, компромісів, аби лише наблизитися хоча б на крок ближче до тієї недосяжної перекладацької істини. Якщо він і діяв з бажанням переконати, то завжди перетягав на свій бік найпереконливішим аргументом – власним прикладом. Коли ми працювали над редагуванням «Вибраного» нобелівського лавреята Йоргоса Сефериса, він, виступаючи за послідовніше застосування норм скрипниківки, запропонував мені послухати, як звучатимуть його власні, нові, та мої переклади з такими замінами, і мені... сподобалося.

Ірина ФАРІОН, доктор філологічних наук, професор катедри української мови Національного університету «Львівська політехніка»:

...Олександр Данилович, віртуозно виступаючи перед університетською спільнотою – студентами, викладачами та іншими зацікавленими, зробив також знакові суто мовно-філологічні посили, що мають стати дороговказами в нашому мовному виборі:

*Зустріч у «Львівській політехніці»
15 листопада 2015 року
в авторському проєкті Ірини Фаріон
«Від книги до мети»*

а) питання українського правопису – це *«справа мовознавців, а більші нікого»*, водночас це питання протистояння питомого, корінного, що кодифіковане в Правописі 1929 року, і чужого, окупаційного, привнесеного через терор 1933 року;

б) не варто викидати з мови чужих слів саме тому що вони чужі, як і не варто їх брати замість питомих, і аж ніяк не варто проголошувати 2016 рік роком англійської мови, замість виняткового пріоритету для мови української нації у своїй державі;

в) щось дурне на зразок *«доброго дня»* замість *«добрий день»* завжди пошириться швидше, ніж мудре;

г) після московської спонукальної форми *«давайте візьмемо»* варто саркастично відповідати, як славетний мовознавець Василь Німчук, *«нате...»*, бо треба *«візьмімо»*;

г) неприйнятна московізація українського антропонімікону на зразок Саша, Маша, Даша, Альона...: *«Християнські імена у кожного народу мають свою фонетичну оболонку. І в нас, у радянській Україні, вони мали українську оболонку. А тепер незрозуміло, яку мають, бо людей записують хтозна-як: Даніїл замість Данило або Даня пишуть. От як його діти по батькові зватимуться?»*. Показово, що Олександр Данилович вважав своє прізвище *Пономарьов* зросійщеним – і тому свідомо змінив на українське *Пономарів*;

д) *тіпа, кароче, вообщє* – це ущербність: *«Коли тебе **тіпа**, то йди до невропатолога»*;

е) переклад з мови на мову – це збагачення світової літератури, що руйнує міт про посередництво чужої літератури через московський переклад...

...А ще зостався винятковий щем від нашого живого приватного спілкування, е-поштою чи телефоном. Мене все заворожувала чіткість і категоричність його формулювань, уміння цінити й правильно оцінювати, зичливо підтримувати й надихати і натхненно служити науковій та суспільній Істині. А вже чи можна забути букет троянд від професора на моєму захисті докторської дисертації 15 вересня 2015 року... Це був аристократ Духу і Слова, що не просто жив посеред нас, а світив і просвічував.

Денис КОРДОНОВ, перекладач Спеціальної моніторингової місії ОБСЕ в Україні:

Завжди підкреслював, що ніколи не мав проблем зі своєю українськомовністю, хоч би в який куток України закидала його доля, ані на Донбасі, ані в Криму. То була нестак виклична поза, як триб життя, органічне продовження його суто козацької натури. І яким дисонансом після цього звучать нарікання деяких наших співгромадян з-за Збруча, які самі мало не відрухово переходять на російську, щойно опиняться трохи на схід від нього, а потім – при філіжанці львівської чи івано-франківської кави – просторікують за

неподоланий цивілізаційний бар'єр і марні зусилля з'єднати непеєднуване. Олександр Данилович був у цьому плані оптимістом і все робив для того, щоб мрія про соборну Україну таки стала реальністю. Його добрий янгол – дружина пані Раїса – часто

жартувала з того, як безвідмовно він відповідає на всі «запити трудящих», маючи на увазі, зокрема, блог із культури мови на сайті Бі-Бі-Сі, який він провадив до останнього. Враховуючи той факт, що з часів Олени Курило й Бориса Антоненка-

Давидовича українці вперто роблять ті самі помилки, не надто зважаючи на традиційні поради лінгвістів, ця невдячна справа вимагала залізної витримки.

Віра ТРОЯН, доктор біологічних наук, професор, почесна голова громадської організації «Жінки в науці»:

На вечірці після захисту [дисертації] між мовознавцями розгорілася цікава дискусія з проблеми походження мов. І тоді я чітко усвідомила: якщо не вдасться зробити відкриття в природознавчій науці, то його можуть зробити в іншій країні, в краще обладнаній лабораторії і воно рано чи пізно стане загальнолюдським надбанням. А здобутки гуманітарної науки важливі для існування, розвитку, утвердження саме твоєї країни, твого народу, його культури, його збереження в цьому куточку землі. Звідси моя велика повага до праці науковців-гуманітаріїв, яку всі ці роки підтримував Сашко своєю діяльністю: викладанням студентам, перекладам із декількох мов, редагуванням, консультуванням, укладанням словників, удосконаленням української ділової мови, боротьбою за національний правопис, за правильні наголоси тощо, просвітництвом, протестними листами та багато чим іншим. І в основі всіх його справ було унікальне знання рідної мови.

Закінчився останній іспит з практичної стилістики... Фото на згадку з колегою й учнем В'ячеславом Швецем (третій зліва) та студентами. Червень 2019 року

Людмила ХОМЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент:

Олександр Данилович був актором. Можна сказати, що кожен викладач певною мірою актор, але він був кращим. (До речі, мав гарний тенор, співав у хорі, який навіть ще в радянські часи бував з гастролями за кордоном. Ми ж обожнювали, коли він співав на наших катедральних «посиденьках»!) Яюсь попросилася до нього на лекцію. Звичайну, не «відкрити», тобто не підготовлену спеціально. Відразу погодився (чи завжди так буває серед викладачів?), як на мене, навіть зрадів. Спочатку я хотіла докладно описати тут цю лекцію зі стилістики на тему «Синоніми», бо вона мені добре запам'яталася, хоча сплигло відтоді чимало часу. Потім передумала. Скажу, що професор Пономарів під час тієї лекції був дивовижним. І красивим. Теза – й ілюстрація, як живуть ті синоніми в поезії, в прозі, врешті, в ЗМІ. Цитує величезну кількість творів, робить це надзвичайно майстерно. Спонукає студентів назвати автора, продовжити вірша... Авдиторія (3-й курс) заповнена вщерт. Зосередженість, увага. Бачу, як моя сусідка на берегах занотовує якісь вислови, цікаві для неї слова Олександра Даниловича. Пара закінчилася, проте ніхто не летить стрімголов до їдальні чи в інших справах. Ні, студенти встають і довго вдячно аплодують своєму викладачеві. Як у театрі після гарної вистави. І я аплодую разом з усіма. Спасибі, маестро!

*Публікацію підготували: Олена Пономарева,
Дмитро Данильчук.
Титульне фото Ксенії Гладишевої*